

исторические, социально-психологические предпосылки ее становления, определены этапы развития управленческой деонтологии и раскрыты особенности деонтологического знания в пределах каждого из них.

Ключевые слова: управленческая деонтология, профессиональный долг, профессиональное поведение, управление учебным заведением, руководитель учебного заведения.

Zadorozhna-Knyagnitska L.

THE GENESIS OF MANAGEMENT DEONTOLOGY BECOMING AND DEVELOPMENT.

The article deals with the problem of appearance and development of management deontology as interdisciplinary branch of knowledge, which identifies the formation peculiarities, mechanisms of functioning principles, moral and ethical standards in school management sphere. Ethical and philosophical, social and historical, social and physiological preconditions of its becoming have been exposed.

5 criteria which have composed the comprehensive basis for period formation of management deontology becoming and development were determined: social and political, institutional, regulatory and functional, theoretical and narrative, ethical and deontological. The genesis stages of management deontology were defined. The regulatory basis analysis results of educational management questions were presented, educational periods, materials, works of national education leaders of different historical periods, which represent deontological knowledge development in the educational management sphere. The characteristic of each management stage development was given:

– Late XIX cent. – early XX cent. - the period of deontological view approval in the context of national and patriotic priorities of administrative morality, the educational chief's requirements formation and their professional behavior due to the radical change in social political, economic, social and cultural educational system functioning conditions.

– The 30th – early 50th XX cent. - the period of management deontology stagnation.

– Late 50th – 80th XX cent. - the period of management deontology problems elaboration within Marxist-Leninist ideology.

– The 90th XX cent. - early XXI cent. – the period of management deontology development in the context of recognition of management activity as a professional one.

– From the early XXI cent. - until nowadays – the management deontology development modern stage, the period of its theoretical principles foundation and its statement as a separate professional deontology direction.

Key words: management deontology, professional behavior, educational management, the chief of educational establishment.

Подано до редакції 19.04.2016.

УДК 37(09) (47.52/.54)''185/19''

© 2016

Клочко О.М.

ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ЖІНОЧОЇ ГІМНАЗІЙНОЇ ОСВІТИ НА ПІВНІЧНОМУ СХОДІ УКРАЇНИ (друга половина XIX – початок XX століття)

Стаття присвячена проблемі етапізації розвитку жіночої гімназійної освіти означеного регіону. Враховуючи економічні, соціально-громадські перетворення в регіоні та на підставі офіційних документів виділено 4 етапи розвитку жіночої гімназійної освіти: Початковий етап (1855 р. – 1869 р.), Етап реорганізації та педагогізації навчально-виховного процесу (1870 р. – 1883 р.), Контрреформаторський етап (1884 р. – 1904 р.), Заключний етап (1905 р. – поч. 1919 р.).

Ключові слова: жіноча гімназійна освіта, Північний Схід України, етапізація, Харківська та Чернігівська губернії.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Вагомим внеском у відродження національної системи освіти є використання позитивного історичного доробку. З огляду на це, важливим є дослідження проблеми фундації жіночих закладів освіти, зокрема, гімназійних.

Уважний аналіз науково-дослідницьких джерел дає підстави стверджувати, що останнім часом спостерігається тенденція вивчати проблему становлення та розвитку освіти жінок з огляду на її регіональну складову і специфіку. Вітчизняні дослідники вивчали деякі аспекти становлення та розвитку жіночої гімназійної освіти другої половини XIX – початку XX століття в Наддніпрянській Україні (Л. Смоляр, Т. Тронько), на Півдні України (В. Добровольська, Ю. Королевська, О. Литвиненко, Т. Шушара), західноукраїнські землі досліджували Л. Єршова, Г. Маслій та Т. Яковишина, східноукраїнський регіон – С. Фатальчук.

На жаль, на сьогодні, нема спеціальних робіт присвячених становленню та розвитку жіночої гімназійної освіти в другій половині XIX – початку XX століття на Північному Сході України – території, що входила до складу Харківської та Чернігівської губерній (сучасні межі Харківської, Чернігівської та Сумської областей).

Оскільки регіоном є соціальний та географічний простір, в якому проходить формування, збереження та передавання соціокультурних норм життя людини [12, с. 5], виокремлення означених територій у Північно-Східний регіон дозволить розглянути їх як визначене соціокультурне середовище, що має єдиний освітній простір, в якому проходить соціалізація жіночої особистості.

Зауважимо, об'єднання Харківської та Чернігівської губерній в єдиний регіон має як географічні так і соціально-економічні передумови:

- географічні: губернії були розташовані в середній смузі Російської імперії і межували між собою;

- історико-економічні: заселяли ці землі переважно козаки та селяни, а основою економіки було сільське господарство та промислове виробництво;

- демографічні: майже однаковий поліетнічний склад населення (більше половини населення – малороси, також проживають великороси, білоруси, євреї); приблизно тотожна кількість населення губерній.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми...

Проблемою діяльності жіночих закладів освіти, в різних містах Північно-Східної України, не об'єднуючи їх в окремих регіон, займалися дослідники Г. Вороб'йова, М. Рижкова, Т. Тронько, А. Сбруєва, М. Рисіна, Ю. Лопатенко, В. Луценко, І. Лисенко. В межах власних наукових розвідок, авторами досліджувались окремі аспекти проблеми заснування та діяльності жіночих закладів освіти різного типу навчання, в тому числі гімназійного. Проте, проблему становлення та розвитку гімназійної освіти для жінок Північно-Східної України, з врахуванням економічних та соціально-громадських чинників регіону, висвітлено, на наш погляд, не рівномірно та дещо поверхово.

Отже, назріла необхідність дослідження процесу становлення та розвитку жіночої гімназійної освіти всього Північного Сходу України в цілому у другій половині XIX – початку XX століття, з огляду на особливість підпорядкування закладів освіти для жінок даного регіону Київському та Харківському навчальним округам.

Формулювання цілей статті... Метою статті є дослідження специфіки становлення та розвитку жіночої гімназійної освіти на Північному Сході України в другій половині XIX – початку XX століття з акцентуванням уваги на визначенні основних тенденцій та етапів її розвитку у викладі основного матеріалу.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з середини 50-х років XIX століття – час економічного, соціально-громадського піднесення в державі, і як результат – початок реформування освітньої системи, до 1919 року – зміна державного устрою в країні і поступове припинення діяльності закладів освіти з роздільним навчанням.

Виклад основного матеріалу дослідження... В першій половині XIX століття панівною думкою про місце та роль жінок в суспільстві було виконання нею обов'язків матері, дружини, господині, яка допомагає чоловікові, опікується домашнім господарством і виховує дітей. З огляду на це, якісна серйозна жіноча освіта, отримання якої б дозволило жінкам розширити межі побудови власного життя за традиційною моделлю “оселя батьків – заміжжя – берегиня власного родинного вогнища” [2, с. 15], була не потрібна. Проте, з середини XIX століття швидкі темпи промислового розвитку та соціально-політичні запити суспільства створюють передумови для вдосконалення системи жіночої освіти, поступової зміни пріоритетів в навчанні жінок.

Отже, перед суспільством постає завдання заснувати жіночі середні навчальні заклади: відкриті, недорогі, доступні для дітей всіх станів, серед яких чільне місце посідають гімназії.

Аналіз історико-педагогічних, архівних джерел та науково-методичної літератури свідчить, що організаційні засади та зміст гімназійної освіти жінок на Північному Сході України в другій половині XIX – на початку XX ст. пройшли досить складний шлях становлення та розвитку і здійснювалися на підставі офіційних урядових документів протягом декількох етапів. Особливістю розвитку жіночої освіти стало підпорядкування закладів освіти двом міністерствам: Міністерству народної освіти та Відомству Імператриці Марії.

На цій підставі пропонуємо виокремити чотири етапи становлення та розвитку жіночої гімназійної освіти в регіоні.

Відзначимо, що основними критеріями для визначення етапів розвитку жіночої гімназійної освіти на Північному Сході України в досліджуваній період виступають процеси реформування жіночої освіти в контексті економічних, культурних, просвітницьких, соціально-політичних перетворень в країні, і в регіоні, зокрема.

Наразі, спробуємо послідовно охарактеризувати кожний етап розвитку.

На *першому етапі (початковому) (1855 р. – 1869 р.)* в країні відбулось завершення реформування існуючих жіночих закладів освіти відомства Імператриці Марії, і, як результат – прийняття *єдиного уставу* натомість існуючих окремих уставів та положень для кожного жіночого закладу відомства. Мета даного документу полягала в створенні єдиної системи всіх основних правил та норм, за якими функціонували заклади. Сенсом жіночої освіти була підготовка дівчат до виконання ними обов'язків матері та дружини [1, с.99]. Навчальні заклади ділились на 3 розряди згідно станового положення дівчат, а виховання мало триєдину мету: фізичну, моральну та розумову. Важливо зазначити, що Устав, підписаний імператором Олександром II 30 серпня 1855 року був першим законодавчим актом в сфері жіночої освіти.

Наступним документом, на відміну від попереднього, що проголошував становий характер жіночої освіти, став Наказ ради навчальних закладів відомства Імператриці Марії про заснування Маріїнських жіночих училищ – безстанових відкритих навчальних закладів для жінок (22 березня 1858р.).

Зауважимо, що діяльність жіночих навчальних закладів Міністерства народної освіти регламентувалась Положенням про жіночі училища міністерства народної освіти (30 травня 1858 року). За ним, жіночі училища розподілялись на два розряди: з шестирічним терміном навчання – I розряду, з трирічним – II розряду. Метою навчання дівчаток було надання освіти як релігійно-моральної так і розумової, що стане в нагоді майбутнім матерям та дружинам. Разом з тим, навчання в жіночих училищах поступово ставало подібним до навчання в чоловічих гімназіях, а не жіночих інститутах, що призвело до наступного етапу реформування жіночої системи

освіти, яка характеризувалась поступовим наближенням її до чоловічої. З 1862 року жіночі училища I-го розряду стали називатися гімназіями.

Міністерством народної освіти в 1864 році було видано Статут гімназій та прогімназій, яким регламентувалась робота навчальних закладів. За Статутом, гімназисти мали вивчати російську мову, Закон Божий, словесність, історію, географію, природознавство, арифметику, геометрію, французьку і німецьку мови (реальні гімназії), стародавні мови (класичні гімназії), основи педагогіки, чистописання, малювання, співи та танці. Загальна мета виховання полягала в наданні загальної освіти та підготовці гімназистів до вступу у вищі навчальні заклади або спеціальні училища. Проте, враховуючи, що жінки практично не мали змогу продовжувати навчання та отримувати вищу освіту, можемо відзначити, що зазначена мета не повною мірою реалізовувалась жінками, це в свою чергу сприяло пошквалюванню процесів реформування жіночої освіти.

Варто зауважити, що в зазначений період жіночі училища Північно-Східного регіону були представлені Харківським Маріїнським училищем (1860 р.), Чернігівським жіночим училищем I-го розряду (1865 р.), жіночими училищами II-го розряду в Сумах (1863 р.), Глухові (1865 р.), Вовчанську (1867 р.), Лебедині (1869 р.). На відміну від училища відомства Імператриці Марії, фінансовий стан жіночих училищ Міністерства народної освіти був вкрай незадовільним: навчальні заклади майже повністю залежали від доброчинності та пожертв містян, приватної ініціативи, кошти, які виділялись урядом, були мізерними.

Як зазначає Л.Смоляр, розрізнену позицію в справі заснування жіночих училищ мали представники різних верств населення. Найбільшу допомогу у вирішенні проблеми фінансування таких закладів здійснювало міщанство, купецтво бралось до неї повільно, дворяни – в більшості міст проявили майже повну байдужість до цієї справи [6, с. 72].

Другий етап (реорганізації та педагогізації навчально-виховного процесу) (1870 р. – 1883 р.) починається з прийняття "Положення про жіночі гімназії" в травні 1870 року [4]. Розглянемо цей документ докладніше. Важливо, що в Положенні офіційно визнавалась відповідність жіночих закладів освіти I-го розряду – чоловічим гімназіям, II-го розряду – чоловічим прогімназіям і *вперше* не визначено мету виховання та навчання жінок. Ми погоджуємось із припущенням Є. Дніпрова та Р. Усачової, які вважають, що автори проекту таким чином зробили спробу відійти від вузької направленості жіночої освіти та розширити межі завдань та її призначення [1, с. 192].

Отже, з введенням в дію Положення 1870 року в Північно-Східній Україні жіночі училища I-го та II-го розрядів реорганізуються в гімназії та прогімназії відповідно. Хронологію реорганізації та заснування жіночих закладів освіти Північно-Східного регіону наведено нами у зведеній табл. 1.

Таблиця 1

Реорганізація та заснування жіночих гімназій та прогімназій в Північно-Східній Україні (другий етап)

Губернія	Назва жіночої гімназії/прогімназії	Рік заснування/реорганізації
Харківська	Харківська Маріїнська гімназія, Приватні прогімназії О. Неклюдової, Д. Пономарьової, К. Філіпс, Лебединська прогімназія, Сумська прогімназія	1870 р.
	Зміївська Олександрівська прогімназія	1871 р.
	Куп'янська прогімназія	1872 р.
	Слов'янська прогімназія	1883 р.
	Харківська Вознесенська гімназія	1885 р.
Чернігівська	Глухівська прогімназія	1870 р.
	Чернігівська гімназія	1871 р.
	Сосницька прогімназія	1874 р.
	Новгород-Сіверська, Кролевецька прогімназія	1875 р.
	Ніжинська приватна гімназія П. Кушакевич	1878 р.
	Конотопська прогімназія	1882 р.
	Новозибківська гімназія	1883 р.

За архівними даними, при викладі навчальних дисциплін вчителями гімназій використовувались пояснювальне читання, письмова робота, літературні бесіди. Велику увагу приділяли наочним методам, урокам-екскурсіям, позакласному читанню. Досить поширеними та популярними серед дівчаток ставали літературні та музичні вечори за участю гімназисток, на яких були присутні шановані члени громади міст. Часто такі заходи носили благодійний характер і приносили навчальним закладам суттєву фінансову допомогу [10, с. 4].

Варто відмітити, що контроль за дотриманням правил і норм поведінки учениць не обмежувався часами перебування дівчат на уроках. Положенням 1870 року в гімназіях було введено посади класних кураторів (класні дами) та наглядачів, які мали слідкувати за гімназистками поза шкільними заняттями. Якщо не було місця для проживання всіх дівчаток в пансіоні при гімназії, ученицям дозволялось жити на квартирі, проте, квартирогосподарі мали бути благонадійними у політичному та релігійно-моральному відношенні, і зобов'язувались наглядати за гімназистками, і про все підозріле доповідати керівництву навчального закладу [8, с.6].

На окрему увагу заслуговує той факт, що учениці гімназій мали змогу відвідувати 8-й додатковий (педагогічний) клас, у якому викладалися основи педагогіки, проводилася педагогічна практика. Гімназистки вивчали в повному обсязі, встановленому для чоловічих гімназій Міністерством народної освіти, той предмет, з якого вони бажали отримати звання домашньої вчительки або наставниці. Курс педагогіки включав в себе питання загальної педагогіки, дидактики та методики. Ретельно вивчались правила особистої гігієни, харчування, догляду за шкірою, корисний відпочинок, ученицям давали основи психології та логіки.

Таким чином, дівчата із непривілейованих верств суспільства мали змогу працювати вчителями, наставницями, класними дамами у різних навчальних закладах, а отже самостійно себе забезпечувати. Наприклад, в архівних джерелах зустрічаємо формулярний список Марії Герасимовни Козьміної, вчительки російської мови Харківської дівочої прогімназії Е.Невірової, яка належала до селянського стану [11, с. 6].

Гімназистки, що по завершенні навчання збиралися продовжувати освіту на вищих жіночих курсах, повинні були у випускному класі окрім обов'язкових іспитів, скласти ще й додаткові. Екзаменати були складовою контролю знань учениць, письмові контрольні роботи з усіх предметів навчального плану виконувались протягом року.

Зазначимо, що жіночі гімназії Харківської та Чернігівської губернії очолювала начальниця, яку обирала опікунська (попечительська) рада, а затверджували в Міністерстві народної освіти. Педагогічна рада створювалась для вирішення проблем, що виникали в ході навчально-виховного процесу; опікунська, до якої входили шановані представники громади міста – збиралась для розгляду “зовнішніх” питань, які впливали на діяльність освітнього закладу, зокрема, пошук коштів на його утримання.

Таким чином, другий етап розвитку жіночої гімназійної освіти ознаменувався її безстановим характером, тенденцією прирівнювання жіночих навчальних закладів до чоловічих через реорганізацію існуючих жіночих училищ в гімназії та прогімназії, збільшенням терміну навчання та можливістю отримання гімназистками педагогічної професії.

Третім етапом (контрреформаторському) розвитку жіночої гімназійної освіти став період з 1884 р. до 1904 р. Даний етап починається зі щорічної доповіді міністра народної освіти (І. Делянова), в якій він зазначає основні помилки, що були допущені в період реформування жіночої освіти: 1) безстановий її характер; 2) відкриття спеціальних педагогічних класів; 3) створення вищих жіночих курсів він назвав “фатальною випадковістю”.

За для усунення негативних наслідків реформування І. Деляновим було запропоновано створити спеціальну комісію під керівництвом М. Волконського. За результатами роботи, комісія рекомендувала звужити широкий гуманітарний профіль жіночих гімназій до вузько філологічного, завдяки цьому, на думку комісії, зменшиться кількість учениць непривілейованих станів, відмінити право на отримання атестатів домашніх вчителів та наставників, закрити вищі жіночі курси. В 1886 році вищі жіночі курси були закриті, а в 1887 р. І. Деляновим було видано секретний циркуляр, що наказував місцевій навчальній адміністрації утримуватися від прийому до гімназій “дітей візників, лакеїв, поварів, прачок, дрібних лавочників” (циркуляр про кухарчиних дітей) [5, с. 880-881].

Проте, незважаючи на реакційні урядові дії, жіноча гімназійна освіта продовжувала розвиватись. Так, в навчальних закладах Харківського шкільного округу станом на 01.01.1893 року налічувалось 5247 гімназисток, в прогімназіях навчалось 5442 учениці. В гімназіях Київського навчального округу навчалось 2541 дівчаток, в прогімназіях – 1512 осіб. На початку ХХ століття в Харківському окрузі налічують вже 14013 гімназисток і 6863 учениці прогімназії, а в Київському – 9417 та 1136 осіб відповідно [6, с. 81].

Четвертим (заключним) етапом став період з 1905 р. до 1919 р. Піднесення суспільно-громадського руху після революції 1905р. призводить до поживлення процесу відкриття жіночих навчальних закладів. В цей період практично в усіх повітових містах Харківської та Чернігівської губернії існують середні навчальні заклади для жінок. На початок ХХ століття *Харківська губернія* налічувала 18 жіночих гімназій та прогімназій (заклади нового типу відкривались в м. Харків, Богодухівському, Вовчанському, Зміївському, Ізюмському, Куп'янському, Лебединському, Сумському повітах, та заштатному місті Білопілля), в *Чернігівській губернії* в цей же час існувало 25 жіночих гімназій (в м. Чернігів, Борзнянському, Глухівському, Городнянському, Козелецькому, Конотопському, Кролевецькому, Ніжинському, Новгород-Сіверському, Остерському, Сосницькому повітах; Мглинському Новозибківському, Стародубському, Суразькому повітах – території сучасної Російської Федерації) [3].

Зазначимо, що велика частка діючих в цей період гімназій була приватною. Якщо на 1904 р. кількість жіночих приватних закладів в державі складала 16%, то в 1914р. цей показник сягнув 38,5% [1, с. 233]. Учениці приватних закладів навчалися за програмою, затвердженою Міністерством народної освіти для державних жіночих гімназій. Це дозволяло випускницям отримувати належну підготовку для складання іспиту, який давав професію домашньої вчительки. Наприклад, в місті Конотоп знаходилась приватна гімназія дворянки Олени Галактіонової Журид, учениця якої проходили іспити за 7 класів навчання в Конотопській жіночій гімназії [7, с. 20]. В 1907 році Київським навчальним округом було розіслано циркуляр, в якому в приватних гімназіях дозволялось відкривати педагогічний клас.

Ще однією особливістю даного періоду стало існування навчальних закладів змішаного типу. Відомо, що в Харкові існувала приватна гімназія зі спільним навчанням Е. Невірової, у Валківському повіті діяла гімназія Товариства Просвіти зі спільною формою навчання, у Куп'янському повіті – Приватне змішане училище другого розряду О. Леонтьєвої [3].

Зауважимо, після Жовтневої революції 1917 року, жіночі навчальні заклади, засновані в Харківській та Чернігівській губерніях, поступово припиняють своє існування. Гімназії були перетворені в 7- річні єдині трудові школи (постанова Тимчасового робітничо-селянського уряду України від 27 січня 1919 р.).

Висновки... Таким чином, проведене нами дослідження дало змогу констатувати, що процес становлення та розвитку жіночої гімназійної освіти на Північному Сході України проходив в чотири етапи:

I. *Початковий етап* (1855 р. – 1869 р.) ознаменувався заснуванням в губернських і повітових містах Північно-Східної України жіночих училищ I-го та II-го розрядів. Мета освіти полягала в підготовці дівчини до виконання обов'язків майбутньої матері та дружини. Разом з тим, в питанні реформування системи жіночої середньої освіти є тенденція на її зрівняння з чоловічою. Жіночі навчальні заклади підпорядковувались Міністерству народної освіти та Відомству установ імператриці Марії (на відміну від попереднього приватного характеру навчальних закладів для жінок), а отже жіноча освіта ставала об'єктом уваги державної політики. Основою фінансування гімназій МНО ставали громади (земства), в той час Маріїнські гімназії утримувались за бюджетні кошти. Зазначимо, що матеріальну допомогу на утримання жіночих гімназій найбільше надавало міщанство, дещо менше – купецтво, і практично не опікувався цим питанням станове дворянство.

II. *Етап реорганізації та педагогізації навчально-виховного процесу* (1870 р. – 1883 р.) відзначається поступовим впорядкуванням організаційно-змістового компоненту діяльності жіночих навчальних закладів Північно-Східного регіону України. Утверджувались безстановість та відкритість навчальних закладів. Відзначається подальша зацікавленість громад в розширенні можливостей жіночої освіти з огляду на поступову зміну соціально-культурної та громадянської ролі жінки в суспільстві. Термін навчання в жіночих та чоловічих гімназіях зрівнювався, а дівчата, що отримували гімназійну освіту мали змогу працювати на педагогічній ниві.

Мета жіночої освіти цього періоду не мала конкретноозначений характер, що призвело до певної демократизації та похваллення реформування в цій галузі.

III. *Контрреформаторський етап* (1884 р. – 1904 р.) характеризується спробою відновити становий характер жіночої освіти; завдяки збільшенню контролюючих функцій з боку держави, зменшити вплив громадськості на діяльність навчальних закладів; заборонити видавати атестати домашніх учителів та наставниць випускницям гімназій. Проте, попри реакційні дії влади, кількість учениць гімназій Північно-Східної України неспинно зростає, що стало загальною тенденцією в сфері жіночої освіти.

IV. *Заклучний етап* (1905 р. – поч.1919 р.) відзначився зростанням кількості гімназійних закладів, переважно приватних, як в Харківській, так і в Чернігівській губерніях. Важливою відзнакою цього періоду стала поява гімназій змішаного типу. Проте, на тлі революційних подій в країні, що призвели до повалення існуючого політичного устрою та поступового створення нової системи влади, гімназія як тип навчального закладу перестає існувати.

На нашу думку, створення жіночих гімназій стало першою спробою з боку держави впорядкувати середню ланку жіночої освіти. В зазначений період помітним стає сприйняття жіноцтва як окремої ланки суспільства (громади), зростає потреба в освіченій жінці, яка окрім ролі дружини та матері, здатна бути активним членом цього суспільства.

Вважаємо, що подальшого розгляду потребують питання співвідношення та взаємовпливу державного та приватного фактору розвитку жіночої гімназійної освіти в Північно-Східній Україні в середині XIX – на початку XX століття, дослідження проблеми залежності організаційно-змістового наповнення роботи закладів від завдань та мети жіночої гімназійної освіти; вивчення діяльності конкретних закладів освіти зазначеного регіону для розуміння всіх передумов, які впливали на формування мережі гімназійних закладів для жінок.

Використана література:

1. Днепров Э.Д. Среднее женское образование в России / Э.Д. Днепров, Р.Усачева. – М. : Дрофа, 2009. – 270 с.
2. Рижкова М.С. Развитие освіти жінок у Харківській губернії (друга половина XIX – початок XX століття) : автореф. дис ... канд. пед. наук : 13.00.01 / М.С. Рижкова. – Мелітополь, 2011. – 20 с.

3. Список учебных заведений Ведомства Министерства Народного Просвещения по городам и селениям. – Сенатская типография, 1915. – 188с.
4. Сборник действующих постановлений и распоряжений по женским гимназиям и прогимназиям Министерства народного просвещения за 1870 г. изменениями и дополнениями / [сост. М. Родевич]. – СПб. : Типография М.А. Хана, 1884. – 345с.
5. Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. Том десятый. Царствование Императора Александра III. 1885-1888 годы. СПб., 1894.
6. Смоляр Л.О. Минуле заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України другої половини XIX – поч. XX ст.: сторінки історії: монографія / Л. О. Смоляр. – Одеса: Астропринт, 1998. – 408 с.
7. СОДА України. Ф. 819, оп. 1, спр. 28, арк. 10, 15,29.
8. СОДА України. Ф. 819, оп. 1, спр. 55, арк. 8.
9. СОДА України. Ф. 819, оп. 1, спр. 4, арк. 29.
10. СОДА України. Ф. 1004, оп. 1, спр. 114, арк. 66.
11. ХОДА України. Ф. 646, оп.1. спр. 7, арк. 19.
12. Фатальчук С.Д. Становлення та розвиток гімназійної освіти східноукраїнського регіону : автореф.дис ... канд.пед.наук : 13.00.01 / С.Д. Фатальчук. – Луганськ : Луганський національний педагогічний університет ім. Т.Шевченка, 2006. – 20 с.

Клочко О. Н.

**ЭТАПЫ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ЖЕНСКОГО ГИМНАЗИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ
В СЕВЕРО-ВОСТОЧНОЙ УКРАИНЕ
(вторая половина XIX – начало XX века)**

Статья посвящена проблеме этапизации развития женского гимназического образования указанного региона. С учётом экономических, социально-общественных преобразований в регионе и на основании официальных документов выделено 4 этапа: Начальный этап (1855 г.–1869 г.), Этап реорганизации и педагогизации учебно-воспитательного процесса (1870 г. – 1883 г.), Контрреформаторский этап (1884 г. – 1904 г.), Заключительный этап (1905 г. – нач.1919 г.).

Ключевые слова: женское гимназическое образование, Северный Восток Украины, этапизация, Харьковская и Черниговская губернии.

Klochko O.

**STAGES OF ESTABLISHING AND DEVELOPING FEMALE HIGH SCHOOL EDUCATION
IN NORTHEAST OF UKRAINE
(in the second half of the XIX – beginning of XX centuries)**

The article is devoted to the problem of developing female high school education in the second half of the XIX – beginning of XX centuries in northeast Ukraine – territories which are belonged to Kharkiv and Chernihiv provinces (nowadays it is boundaries between Kharkiv, Chernihiv and Sumy regions).

The chronological boundaries of research: from the 60s of XIX century – is a time of economical, sociocommunity rise in the country, as result is reforming of educational system, to 1917 – were February and November Revolutions and gradual determination of educational establishments with separate study.

Consequently, the process of establishing and developing female high school education in northeast of Ukraine was passed in four stages:

I. Initial stage (1855-1869) started with establishing female specialized schools (the I-st and the II-nd level) in provincial and district towns of the North-Eastern Ukraine.

II. Stage of reorganization of teaching and educational process (1870-1883) is characterized by gradual organization of organizational and meaning work at women's educational establishments in northeast region of Ukraine. High Schools had status of open and non-social class.

III. Stage of opposite action (1884-1904) – was attempt to restore social classes in women's education; to reduce the impact of community on the educational establishments' activity.

IV. The final stage (1905-1919) is known by increasing number of high schools, in the most cases they are private, in Kharkiv and in Chernihiv provinces. An important distinction of this period was appearing of combined type of high schools.

Key words: female high school education, northeast of Ukraine, stages, Kharkiv and Chernihiv provinces.

Подано до редакції 04.04.2016.

Рекомендовано до друку канд.філос.наук, доц. О.А.Луценко

УДК373.57. 048 (042.3)

© 2016

Ковалинська І.В.

МУЛЬТИКУЛЬТУРНА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ У ФЕДЕРАТИВНІЙ РЕСПУБЛІЦІ НІМЕЧЧИНА

Стаття присвячена опису системи підготовки майбутніх вчителів до роботи у мультикультурному навчальному середовищі у Федеративній Республіці Німеччина. Автор описує структурні компоненти системи мультикультурної освіти в країні та виявляє соціо-економічні передумови її створення. Автор вказує, що розвитку змістового компонента системи мультикультурної освіти найбільше приділяють увагу саме в Німеччині. В статті описано напрями мультикультурної підготовки бакалаврів з освіти в системі університетської підготовки в Німеччині. Автором проаналізовано програми мультикультурної підготовки бакалаврів освіти зі спеціальності «Учитель середньої